

դոցա հիմքերը: Մանկավարժները մատնանիչ են անում այն, որ դատարարակութեան առարկայ հանդիսանում է անհատը. այո՛, պատասխանում է Բերդեմանը, բայց իրական անհատը և ոչ թէ երևակայականը. իսկ այդ իրական անհատը ապրում է հասարակութեան մէջ, նորանից դուրս չի կարող ապրել, բացի դորանից ամեն կողմից էլ թէ խեղճի, թէ կամքի և թէ զգացողութեան կողմից մարդը հանդիսանում է չրջապատող հասարակութեան թէ մարմնից և թէ ոսկրից. անհատը անբաժան մասն է հասարակութեան օրգանիզմի, որը իւր գոյութեամբ կարող է միայն ապրել այդ օրգանիզմի գրգռւած, նորա համար և նորա կեանքով: Մի՞թէ մանկավարժները պիտի հերքեն այս փաստը. և որովհետեւ սա անհերքելի է, ուստի պէտք է դատարարակել անհատին համախմբեալ ամբողջութեան համար — հասարակութեան և մարդկութեան համար և ոչ թէ իւր անձի համար: Մանկավարժները խօսում են անհատի բարոյական արժանիքի մասին, բայց չէ՞ որ այդ արժանաւորութիւնը չափւում է ոչ թէ նորանով, թէ ինչ է արել մարդը իւր անձնական բարիքի համար, այլ նորանով թէ ինչ է կատարել նա հայրենիքի և մարդկութեան համար:

Ա. Շահ.

(Կը շարունակուի).

ԳՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԿՐՕՆՆԵՐԸ ՃԱՊՈՆԻԱՅՈՒՄ

I

Ճապոնացիներն իրենց ծագումն առնում են մոնղոլական ցեղերից, որոնք Աորէայից Ճապոնիա խուժեցին. նրանցից մէկը բնակութիւն հաստատեց Աիուշու կղզու վրայ՝ մօտաւորապէս Ա-րդ դարում՝ Ք. ա. իսկ միւսն արդէն մի քանի դար նրանից առաջ հաստատուել էր Իդու-մոյում: Առաջին ցեղն ընկձեց երկրորդին ձուլեց, նրան և

երկրի տիրապետութիւնն իր ձեռքն առաւ: Երկրի նախնական, բուն բնակիչները, Աինու կոչուած, քշուեցին դէպի երկրի հիւսիսային կողմերը, որոնք և իրենց վերջին փախստափայրում, Եսսօ կղզու վրայ, արմատախիլ լինելու վրայ են ներկայումս:

Երկրի նոր տէրերը, մանգոլական ցեղի շառաւիղներ, իրենց բնութեամբ, աշխարհացոյցութեամբ և նիստուկացով միանգամայն վայրենի էին և զուրկ կուլտուրայից: Ճապոնիան պարտական է իր նախնի հոգեկան, բարոյական և կրօնական կուլտուրան դրացի և ցեղակից չինաց ժողովրդին: Չինական կուլտուրական ազդեցութիւնը ճապոնիայում սկըսւում է 3-րդ դարից Ք. ա: Այդ կուլտուրան զարգանում է այնտեղ գլխաւորապէս երկու ծանապարհով-մէկ կողմից բուդդայականութեան և միւս կողմից Աոնժուցիոսի վարդապետութեան ազդեցութեան տակ: Վերջին երեք տասնեակ տարուայ ընթացքում ճապոնիայում կատարուած կուլտուրական յեղաշրջումի մասին՝ արեւմտեան ազդեցութեան տակ՝ լռում ենք այստեղ առ այժմ:

Երկրի տեղական կրօնը կոչւում է չինական բաոօ Շինտօ: Բացի այդ, կրօններից ճապոնիայում գոյութիւն ունի նաև մի ուրիշ կրօն՝ Տենրիկօ կոչուած, իր ծագումով ծապոնական և ամենանորագոյնը միւս կրօնների թւում: Արանց պիտի կցել նաև քրիստոնէական կրօնը, որն ևս իր պատմական անցեալն ունի ճապոնիայում: Այսպիսով ուրեմն ճապոնիայում կողք-կողքի գոյութիւն պահպանող յիշած հինգ կրօններից երկուսը—Շինտօ և Տենրիկօ—իրենց ծագումով ճապոնական են, երկուսը—բուդդայականութիւն և և Աոնժուցիոսի ուսումը—Չինաստանից են մուտք գործել ճապոնիա: Իսկ քրիստոնէութիւնը քարոզուել է ճապոնիայում նախ արեւմտեան Եւրոպայից զնացած միսիոնարների ձեռքով: Յիշած հինգ կրօններից միայն երեքը, Շինտօ՝ բուդդայականութիւնը և Աոնժուցիոսի վարդապետութիւնը խաղացել են կարեւոր և առաջնակարգ դեր ճապոնիայի կրօնական—կուլտուրական կեանքում: Աւելի քան հազար տարի պահել են այդ երեք կրօնները միաժամանակ իրենց գոյու-

Թիւնը ձապոնիայում, մէկը միւսի վայ, ի հարկէ, մեծ կամ փոքր չափով ազդեցութիւն գործելով, շատ յաճախ նաեւ իրար ձուլուելով: Զապոնիայի Ժողովրդական կրօնը եղել է և է իսկապէս մի խառնուրդ յիշած երեք կրօնների: Այդ Ժողովրդական կրօնի զիցաբանութիւնը հիմնուած է Շինտօ կրօնի, նրա փրկագործական ուսումը՝ բուդդայականութեան, իսկ բարոյագիտութիւնը՝ Կոնֆուցիւսի վարդապետութեան վրայ:

Ժողովրդի, ամբոխի գիտակցութեան և հասկացողութեան մէջ այդ երեք տարբեր կրօնները միացել են և կազմում են մի միութիւն: Սակաւ անհատներ միայն գիտակցաբար համարում են սոսկ շինտօիստ, բուդդայական կամ Կոնֆուցիոսի հետեւող: Խնդիրն այլ է, ի հարկէ, երբ մենք ձապոնիայի կարեւորագոյն կրօնների ծագումը, պատմութիւնը և նրանց վարդապետութիւնն ենք հետաքրքրութեան առարկայ դարձնում: Այս անսակէտից էլ դրում ենք մենք հետեւեալ տողերը, նկարագրելով ձապոնիայում իշխող կրօններից իւրաքանչիւրի էական բնոյթը:

Զապոնիայի նախնական բուն ազգային կրօնն է Շինտօն, որի նշանակութիւնն է «ձանսպարհ գից»: Շինտօ կրօնի զիցաբանութեան համար կարեւորագոյն աղբիւրն է Կոյիկի կամ «տեղեկութիւններ հին պատմութիւններից»: Այդ գիրքը պարունակում է հատընտիր լեզենդների, Ժողոված և զրի առնուած 712 թ. Ք. յ: Ըստ այդ զիցաբանութեան սկզբում գոյութիւն ունէին երկինքն ու երկիրը, ապա ստացան իրենց գոյութիւնը նախ միայն երեք աստուածութիւն, յետոյ երկու, ապա կրկին երկու և վերջը հինգ զոյգ աստուածութիւններ: Այս աստուածութիւնների անունները ցոյց են տալիս, որ դրանք, Շինտօյի աստուածութիւնները, վերացական գաղափարների, բայց և բնութեան զանազան երևոյթների անձնաւորացում (Personification) են: Շինտօյի էութիւնն է բնութեան և նախնիքների պաշտամունքը:

Այդ կրօնն ունի արեղակի, լուսնի, հողմի, ծովի, կրակի և այլ բազմութիւն աստուածութիւնների, այսպէս օրինակ նոյեմբեր ամսին տօնում են բոլոր ընտանիքներում

Հետաւի նո Աամի, օջախի աստուածուհու տօնը: Այդ բո-
լոր աստուածութիւնների մէջ գերագոյն տեղը բռնում է
արեգակի աստուածութիւնը, իսկ նրա կողքին՝ լուսնի աս-
տուածութիւնը: Արեգակի աստուածուհին է նաև նախա-
մայրը իշխող կայսերական տան՝ Միկագոյի: Միկագո կայ-
սրներն իրենք ևս պաշտամունքի առարկայ են՝ իրրև աս-
տուածութիւն: Կայսերական տան աստուածային ծագումը
և նրան պաշտելու պարտաւորութիւնը — ահա Շինտոյի
կարելի է ասել, միակ և մնացած բոլորն իր մէջ պարունա-
կող վարդապետութիւնը: «Հետևի՛ր քո բնական զրդիչներին
և պահի՛ր Միկագոյի պատուէրները» — ահա՛ Շինտո կրօնի
պատուէրների գումարը:

Դից և Միկագոյի պաշտամունքից զատ կարևոր տեղ է
բռնում այդ կրօնի մէջ նաև «նախնեաց պաշտամունքը»
որը կատարելու պարտաւորութիւն ունին թէ՛ զատ զատ ըն-
դնատանիքներ և թէ՛ հասարակութիւնը, ամբողջ ազգութիւ-
նը: Նախնեաց պաշտամունքն արդէն ցոյց է տալիս, որ
շինտօնիւտներն ընդունում են կեանքի յարատեւութիւն
այս երկրային կեանքից յետոյ, իսկ այդ յարատեւող կեանքի
«որտեղ» և «ինչպէս» լինելու մասին նրանք որոշ, պարզ
հասկացողութիւն չունին: Մեռած նախնիքների դերեզման-
ները պարբերաբար յաճախորդներ են գնում և այնտեղ
իրենց զոհք մատուցանում: Այս ընդհանուր նախնեաց
պաշտամունքի հետ դոյութիւն ունի նաև յատկապէս «հե-
րոսների պաշտամունքը»: Այսպէս՝ մէկը պաշտում է իրրև
բժշկութեան աստուածութիւն, մի ուրիշն՝ իրրև դեղա-
գրութեան աստուածութիւն, Նիւթական առարկաներ ևս
պաշտում են շինտօնիստներից, յատկապէս զանազանատե-
սակ ծառեր, սրանց մէջ նշանաւոր է յատկապէս Սակակի
կոչուած մշտադալար ծառը (լատիններէն cleyera japonica),
որին իրրև զոհ զանազան կերակուրներ և խմիչքներ են մա-
տուցանում: Այս տեսակի սրբազան ծառերը համարւում

1) P. D. Chantepie De La Saussaye: Lehrbnch der Religions-
ges chichte, I 1847 էջ 82.

են ընտկատեղ աստուածութիւնների և հէնց այդ պատճառով էլ պաշտում են նրանք: Շինտո կրօնի մէջ չէ բացակայում նաեւ անասունների պաշտամունքը: Այսպէս օրինակ աքաղաղը համարւում է արեղակի աստուածուհուն նուիրիալ, աշուէսը երկրի և սնունդի աստուածուհու սրբազան կենդանին է, իսկ մեծ—մուկը՝ հարստութեան սրբազան կենդանին: այսպէս նաեւ որոշ ձիեր, շներ և օձեր համարւում են սրբազան: Այս բոլոր աստուածութիւններից դատ կան նաեւ ահագին թուով ուրիշ աստուածութիւններ, սակայն աւելի փոքր և սահմանափակ զօրութեան տէր, այսպիսի աստուածութիւնների թիւը հասնում է 800 բիւրի): Այս բոլոր զօրութիւնները ճապոնացւոյ կողմից ընդհանուր անունով կոչւում են կամի, որ նշանակում է «լիքին», այսինքն աստուածութիւն, զօրութիւն: Ճապոնացիք էլ իրենց այդ ազգային կրօնը անուանում են Շինտո կամ թէ կամի ու Միկո, որ նշանակում է ճանապարհ կամի:

Այս կրօնի հիմնական տարրերն են ուրեմն բնութեան, նախնեաց և հերոսների պաշտամունքները, որոնք սկզբնապէս իրարից անկախ զոյութիւն են ունեցել:

Մի քանի խօսք էլ Շինտո կրօնի կուլտի մասին: Կարեւորագոյն կրօնական տօներն ընկնում են նոր տարուայ հանդիսաւորութիւնների հետ միաժամանակ, յունուարի 1—3. փետրուարի 4-ին հունձի համար մաղթանք, յունիսի 15-ին կայսերական տան և նրա հետ կապուած աստուածութիւնների տօնը, սեպտեմբերի 15-ին անդրանկաց տօնը, նոյեմբերի 23-ին հունձի տօնը: Այս տօնախմբութիւնները կատարւում են ճապոնիայի ամեն կողմերում. իսկ առանձին հանդիսաւորութեամբ՝ Տօկիօ և Կիօտօ քաղաքներում: Իբրեւ զոհի նիւթ ծառայում են—բրինձ, ձուկ, օրսի միս, զարեջուր, միրգ, կանաչեղէն և ջուր, նաեւ զգեստներ ու ամանեղէններ: Այս բոլոր զոհերը նետւում են պաշտամունքի վայրի ամենամփոք դեռ:

Շինտո կրօնին ունի նաեւ իր սպասաւորները, քուրմերի զառակարգը: Քրմութիւնը սակայն մշտական և հաստատուն պաշտօն չէ, իւրաքանչիւր քուրմ կարող է թող-

նել իր պաշտօնը երբ կամենայ: Նրանք իրաւունք ունին նաեւ ամուսնանալու: Քրմութիւնն այստեղ սովորաբար ժառանգական է: Յայտնի մեհեաններում ծառայող քուրմերն համարում են իրենց նոյն տաճարի աստուածութեան ժառանգներ: Քուրմերը կրում են յատուկ զգեստ միմիայն պաշտամունքի միջոցին: Քրմերից զատ գոյութիւն ունին նաեւ քրմուհիներ, որոնք սովորաբար քրմերի աղջիկներից են լինում: Այս քրմուհիների պարտականութիւնն է զօհաբերութեան ժամանակ պարելը և քրմերին օգնելը:

Շինտօ — մեհեանների ճարտարապետութիւնը շատ պարզ է, սովորաբար փայտեայ շինութիւններ և զուրկ ներքին զարդարանքից: Իսկ յայտնի մեհեաններն ընդհակառակը, օրինակ Կիօտօում, ճապոնիայի հին մայրաքաղաքում, չափազանց հարուստ են ներքուստ զարդարանքներով: Շինտօ — մեհեանները մեծ մասով կառուցուած են սիրուն և փաթթամ ծառերի հովանու տակ, գլխաւորապէս կաղնիներով և մայրիկներով շրջապատուած: Այսպիսի շրջապատը և դիրքը տալիս են մեհեաններին առանձին խորհրդաւորութիւն և հոյակապութիւն:

Բուդդայականութեան տարածուելովը ճապոնիայում Շինտօ կրօնի հիմքերը ճշգրիտ դարուց սկսած սկսեցին խախտուել, նոր կրօնը տւելացրեց իր աստուածութիւններին նաեւ շինտօ — աստուածութիւններ ու գրաւեց շինտօ — մեհեաններ: Բուդդայականութիւնն ազդեց ճապոնացիների վրայ և բազմութիւ հեռեւորներ ունեցաւ նրանցից գլխաւորապէս իր հոյակապ ու փառահեղ մեհեանների, հարուստ տօների և սովորութիւնների միջոցով: Այսպէս, շինտօ ճապոնացիների ազգային կրօնը անկումի էր դատապարտուած: Սակայն 18-րդ դարի սկզբում սկսուեց այդ կրօնի վերածնութիւնը: Աշխատում էին այդ ազգային կրօնը զատել անջատել բուդդայականութիւնից, և իր նախնական կերպարանքով իրրեւ ճապոնայի հարազատ և ճշմարիտ կրօնը հրատարակել ժողովրդի մէջ: Եւ այսպիսով շինտօ կրօնը ճապոնիայում հռչակուեց իրրեւ պետական կրօն և որ է մինչեւ օրս: Այսպիսով այդ երկրում կրօնն ու պետութիւնը կա-

պուած են ամենատաճաճ կապերով: Բայց աւելի ծիշտ՝ կրօնը հանդիսանում է ճապոնիայում իբրեւ աղախին պետութեան և կայսերական տան ձեռքին միջոց իր քաղաքական նպատակների համար գործադրելու: Ծիշտ այնպէս, ինչպէս որ է կրօնը որոշ քրիստոնեայ պետութիւնների մէջ: Շինտօ կրօնի բարձրագոյն պատուէրն է— հպատակիլ Միկադօյին: Բնականաբար այս կրօնին են պատկանում պաշտօնապէս մեծ մասը պաշտօնական անձերից, զինուորականներից և այսպէս կոչուած բարձր դասակարգից: Բայց և այնպէս, չնայելով որ Շինտօ կրօնը ճապոնիայի պաշտօնական պետական կրօնն է, այդ չէ նշանակում, որ նա նաեւ ժողովրդի ընդհանրութեան կրօնն է:

Բուդդայականութիւնը շատ աւելի է տարածուած ճապոնիայում և աւելի անուանի է: Եւ այս բնական է, քանի որ, ըստ Տիէլէի, կրօնների զիտութեան յայտնի հետախուզի «Շինտօն չէ կարող կրօն կոչուել ներկայ մաքով. նա է լոկ պաշտամունք աղգային վեհապետի և կայսրի: Արօնական զգացումն դրանով ամենեւին յազուրդ չէ ստանում:»¹⁾

Ինչպէս որ Շինտօն ճապոնիայի ամենահին կրօնն է, այնպէս և բուդդայականութիւնն այդ երկրի ամենատարածուած և ամենազգեցիկ կրօնն է: Բուդդայականութիւնն ոչ թէ սկզբնական, այլ չինական կերպարանքով— մուսք գործեց ճապոնիա Կորէայի վրայով 6-րդ դարում Ք. յ. Առանձին բուդդայական մեհեանք ճապոնական հողի վրայ կառուցուեց 584 թ. Ք. յ. Բուդդայականութիւնը կարճ ժամանակի ընթացքում կարողացաւ բաղմամբ հետեւողներ դրաւել, նոյնիսկ կայսերական տան անդամներէր: Յետագայ ժամանակի Միկադօների— շինտօ — տառուածուհու, արեգակի ժառանգներ— մեծամասնութիւնը բուդդայական կրօնին էին պատկանում: Այդ ժամանակից սկսած աւելի քան հազար տարի շարունակ այդ կրօնն էր ամենատարածուածը և ժողովրդականը ճապոնիայում, թէև Շինտօ կրօնը ամենեւին

1) Tiele's Kompendium der Religionsgeschichte, Breslau 1903 էջ. 61.

արմատախիլ չեղաւ: Շատ հոյակապ բուդդայական մեհեաններ, որոնք այսօր էլ ձապոնիայի ճարտարապետական գեղեցկութիւնն են ներկայացնում, այդ շրջանի արդիւնք են: Մինչև 8-րդ դար Կորէայից և Չինաստանից էին գալիս կրօնաւորներ ձապոնիա. այնուհետև սակայն ձապոնական կրօնաւորներն իրենք էին Չինաստան գնում Բուդդայի վարդապետութիւնը բուն աղբիւրից ուսանելու: Այս կրօնաւորներն իրենց հետ ձապոնիա էին բերում ոչ միայն բուդդայական կրօնը, այլ և չինական քաղաքակրթութիւնը և գրականութիւնը: Այսօր էլ ձապոնական գրական լեզուի $\frac{5}{4}$ չ'են սրէն է:

Սակայն ձապոնիայի ընդունած բուդդայականութիւնը չէր և չէ մաքուր, նախնական բուդդայականութիւնը: Այս կրօնն աւելի քան հաշար տալուց անցեալ ունէր, երբ նա մւտք դործեց ձապոնիայ այլ ևս՝ Չինաստանից, որտեղ նա միանգամայն այլ կերպարանք էր ստացել և բազմութիւ հերձուածներէ բաժանուել: ձապոնիայում էլ շարունակուեց այդ կրօնի կեդարանափոխութեան պրօցէսը:

Ինչպէս յայտնի է՝ բուդդայականութիւնը ծագեց և Հնդկաստանում 6-րդ դարում Ք. ա. Նրա հիմնադիրն էր արքայազն Քաուտամա: Աշխարհադուարթ և անհոգ կեանք վարելուց յետոյ որոնում է նա անադատական կեանքի մէջ ճգնաւորներէ ձեռքի տակ, խաղաղութիւն և փրկութիւն: Վերջապէս հասաւ նրա համար ժամը հոգեկան պայծառութեան: Եւ նա եկաւ այն բժրահողութեան, թէ ամեն վշտի պատճառը եւստիոյ ցանկութիւնն է: Փրկութեան հասնելու համար միակ ճամարիտ ճանապարհն է սպանումը բոլորատեսակ ցանկութիւնների և հոգսերի, ճնշումն ինքնամոլութեան: Մարդու վերջնական նպատակը, նրա փրկութիւնը պիտի լինի դառնալն առ «Նիրվանայ» այսինքն հանգչում, ոչնչացում, որ է «երջանիկ ոչնչութիւն»: Փրկութեան այս վիճակը կարելի է ջանալով ձեռք բերել նաև այս կեանքի միջոցին: Բուդդայական կրօնն անաստուածային է, զուրկ է Աստուծու գաղափարից միայն այն տեսակէտից, որ աստուածներն էլ խկապէս զրկուած են իրենց աստուածա-

յին էութիւնից, նրանք էլ ենթարկուում են հոգեփոխութեան, մարդու կամ անասունի կերպարանքով վերստին ծնւում են: Այսպիսով էլ հաւատն առ աստուածութիւն էական չէ բուդդայական կրօնի մէջ:

Սակայն ոչ Չինաստանում, ոչ Ճապոնիայում և ոչ իսկ Հնդկաստանում մնացել է այդ կրօնը իր վերոյիշեալ նախնական փիլիսոփայական գաղափարին հաւատարիմ պահուած: Բուդդայական բոլոր մեհեաններում ահագին նշանակութիւն ունին այժմ պաշտօնող կուռքերը և Բուդդայի պատկերները: Գրիֆֆի «Yeligious of Rapan» աշխատութիւնը ներկայացնում է իբրև Ճապոնական բուդդայականութեան էութիւն՝ աթէիզմ և հաւատ հոգեփոխութեան: Բուդդայական կրօնի արտաքին կողմը բաւական նմանութիւն ունի կաթոլիկ եկեղեցու համապատասխան կողմին: Երբ եզուիտ Փրանց Քսաւիեր, Ճապոնիայի առաջին քրիստոնեայ միսսիօնարը 1549 թուին ոտք կոխեց Ճապոնիայ, նա մնաց ապշած կաթոլիկ եկեղեցու զանգերը, կրօնաւորութիւնը, արարողութիւններն այնանց էլ գտնելով. նա մտածեց, թէ անպատճառ ստորանան, չար ոգին է այդ նմանողութիւնը գլուխ բերել:

Բուդդայականութիւնն աւելի հեռեկաններ և ազգեցութիւն ունի Ճապոնիայում, քան որևէ ուրիշ կրօն: Չեմբերլէնի Handbook of Things Yapanese—ում կարդում ենք. «Դարեր շարունակ կրթութիւնը Ճապոնիայում բուդդայականների ձեռքին էր, Բուդդայի կրօնն էր, որ Ճապոնիա մտցրեց գեղարուեստ և քաղկոմեան գիտութիւն, առաջացրեց դրամատիկ բանաստեղծութիւն, ազգեց մեծապէս քաղաքականութեան, սօցիալական և գիտական զործունէութեան վրայ: Մէկ խօսքով՝ բուդդայականութիւնը հանդիսացաւ Ճապոնացիների համար իբրև վարժապետ, որի ձեռքի տակ աճեց այդ ժողովուրդը»:

Չնայելով որ այժմ Ճապոնիայում Շինտօ կրօնն է իբրև պետական ճանաչուած և արածնեալ բայց և այնպէս բուդդայականութիւնը պահպանում է իր ոյժը, նա շուտ խորն է թափանցել Ճապոնական ժողովրդի հոգու մէջ:

Բուդդայական մեհեանների թիւը խիստ մեծ է Ճապո-

նիայում: որոնք և կառուցուած են հոյակապ և շքեղ ճարտարապետութեամբ: Այդ մեհեաններն ևս յաճախ դնուում են հոյակապ հին ծառերի տակ՝ այդպիսով ստանալով աւելի խորհրդաւոր լուրջ և հանդիսաւոր տեսք: Զանազան կենդանիների, օձերի և վիշապների ձուլուածքներ զարդարում են մեհեանների արտաքինը, մուտքը պահպանում են քարից շինած ահադին, վայրենատես առիւծներ: Ներքին կողմից էլ զարդարուած են մեհեաններն ըստ պատշաճի, զանազան ձուլուածքներով և պատկերներով՝ մանաւանդ Բուդդայի պատկերներով:

Մէսերն ու արարողութիւնները կատարուում են քրմերի ձեռքով: Բուդդայական քուրմերին արդելուած է ամուսնանալը, նրանք պարտաւոր են նաեւ միշտ ածիլած պահել իրենց դուռը: Մեծամասնութիւնը նրանցից աղէտ է և անբարոյական. թէ Շինտօի և թէ այս քուրմերը ընդհանրապէս չեն վայելում յարգանք:

Կոնֆուցիոսի վարդապետութիւնն իր նշանակութեամբ և հնութեամբ բանում է 3-րդ տեղը Ճապոնիայի կրօնների թւում: Կոնֆուցիոս (Կօնգ - ծէ, նշ. վարդապետ Կօնգ), Չինաստանի այդ ամենամեծ որդին, ինքը նոր կրօն հիմնելու ամենեւին ցանկութիւնն չունէր, այլ իրեն կոչուած էր համարում հնութեան ուսումը և սովորութիւնները պահպանելու: «Կոնֆուցիոս չէր կրօնի հիմնադիր և ոչ էլ սեփօրմստօր՝ բառի իսկական նշանակութեամբ»¹⁾: Կրօնական խնդիրների և դադափառների մասին նա շատ քիչ բան է տեսել: Նա յարդել է կրօնը և մեծ նշանակութիւն տուել նրան՝ իբրեւ պետութեան, հասարակութեան պահպանող կարեւոր միջոցի: Եւ այս պատճառով էլ նա վարդապետում էր յոսկիւզէս գործնական կեանքի, բարոյագիտութեան և քաղաքականութեան սահմաններում, սկսած իր 22 ամեայ հասակից (ծնուած ականաւոր ընտանիքից 551 թ. Ք. ա. վախճ. 478 թ.): Կոնֆուցիոսի ոյժը, ասում է Տիէ, նոյնն էր, ինչ որ չինական ոգու առանձնայատկութիւնն է կաղ-

1) Tiele Kompendium der Religionsgeschichte էջ 48.

մում, — նրա արտաքոյ կարգի սուր քարոզութիւնը մարդ ճանաչելու և նրա՝ անցած ժամանակների համար տածած անհուն պահպանողութիւնը: Եւ նա իր վրայ առաւ ոչ թէ նորոգչի, այլ աւանդապահի տիպոսը ¹⁾:

Անճիոյ ցիտի բարոյադիտութիւնը բաղկանում է «հինգ յարաբերութիւններից»: Յարաբերութիւն տիրոջ և ծառայի մէջ, յարաբերութիւն հօր և որդու, մարդ ու կնոջ, աւագ և կրտսեր եղբայրների, բորեկամ — բարեկամի մէջ:

Դէպի իշխանն ու պետն ունեցած պարտաւորութիւնը բռնում է առանձին տեղը: Ամեն ինչ զոհելու պատրաստ պէտք է լինել այդ պարտիքը կատարելու համար — տուն, բարեկամներ, ընտանիք ու սեփական կեանք: Ճապոնական պատմութիւնը հարուստ է այս տեսակի պարտաւորութիւնը լիովին կատարելու համար տեղի ունեցած արտաքոյ կարգի օրինակներով: Չին — Ճապոնական և արդի ուս — Ճապոնական պատերազմներն անպակաս չեն նման սիրազործութիւններով: Երկրորդ յարաբերութիւնն է հօր և որդու կամ ծնողների ու զաւակների մէջ: Արեւմուտքի մարդու համար ամուսինների մէջ եղած յարաբերութիւնը բռնում է առաջին տեղը բոլոր պարտաւորութիւնների մէջ. այն ինչ արեւելցու, մանաւանդ Ճապոնացիների մէջ, առաջին տեղը օջախի մէջ բռնում է ինքն ընտանիքը, սերունդ և ժառանգներ առաջացնելու զգացումը: Մնողները տածում են սէր դէպի իրենց զաւակները, իսկ զաւակները՝ պատկառանք դէպի ծնողները: Ինչպէս ընդհանրապէս արեւելեան ժողովրդների մէջ, այնպէս և հին — Ճապոնիայում ընտանիքի հայրը բացարձակ իշխող էր և աէր՝ ընտանիքի անդամների կեանքի և մահուան: Ներկայիս Ճապոնիայում, ի հարկէ, այլ ևս այսպէս չէ:

Ամուսինների յարաբերութիւնն է տիրոջ և աղախնի յարաբերութիւն: Աինը պարտաւոր է ծառայել տղամարդին և ընտանիքին, բայց գլխաւորապէս՝ զաւակներ բերել մարդու համար: Մայր դառնայ՝ կը յարգուի Ճապոնացի կինը:

1) Նոյն տեղ, էջ 48.

անսերունդ մնայ՝ կատուի: Կինը իրաւունք չունի խանդոտ լինելու. նա պարտաւոր է լռելեայն համբերել, երբ նա տեսնում է, որ իր ամուսինը նաև հարձեր է պահում տանը: Ամուսնալուծութիւններն էլ այդ պատճառով սովորական են: Վիճակագրութիւնը ցոյց է տալիս, որ ամուսնալուծութիւնների թիւը հասնում է մօտաւորապէս ամուսնական կապերի $\frac{1}{3}$ ին:

Վերջին ժամանակներս աւելի խտացել է ամուսնալուծութեան օրէնքն: Կրտսեր եղբայրներն ու քոյրերը պարտաւոր են հնազանդուել և ծառայել անդրանիկ եղբօրը, նոյն իսկ մայրը պարտաւոր է այսպէս վարուել, պատճառ՝ որովհետև անդրանիկ եղբայրն է, որ պիտի հանդիսանայ ընտանիքի շարժանակող: Բարեկապների մէջ եղած յարաբերութեան մասին առանձին բան չկայ տեսլու:

Կոնֆուցիոսի վարդապետութիւնն այն տեսակէակց է մեծ ազդեցութիւն ունեցել ճապոնիայում, որ սրա սօցիալական և բարոյական կեանքը յիշած «հինգ յարաբերութիւնների» վրայ է հանդիւմ: Ո՛չ Շինտօ և ոչ Բուդդայի կրօնն ունին պահանջուած բարոյական ուսումը, և այս պակասը յրացնում է ճապոնիայում Կոնֆուցիոսի վարդապետութիւնը: Սակայն սրա ազդեցութիւնը ճապոնիայում ոչնչանալու վրայ է շնորհիւ արեւմտեան կուլտուրայի: Կոնֆուցիոսի մեծ և միակ մեհեանը Տօկիօում դարձած է այժմ թանգարան (մուզէում):

Կոնֆուցիոսի վարդապետութիւնն անցեալում էլ շատ մեծ թուով հեռեւորներ չէ ունեցել ճապոնիայում, և ոչ էլ նա իր միանգամայն նախնական վիճակի մէջ մնացել:

Յիշած երեք կրօնները—Շինտօ, բուդդայականութիւն և Կոնֆուցիոսի վարդապետութիւնը ձուլուել են միանգամայն ճապոնական ժողովրդի կեանքում: Սրա օրէնքները, բարոյագիտութիւնը, սովորութիւններն ու գործողութիւնները հիմնուած են յիշած երեք կուլտերի վրայ, և այս նոյն իսկ ներկայումս, չնայելով ճապոնիայի քաղաքական կեանքի յեղաշրջումին:

Տենրիկօ կրօնը ամենանորագոյնն է ճապոնական կրօն-

ների թւում: Այդ կրօնը տարածուած է աւելի ժողովրդի ստորին խաւերի մէջ, սակայն նրա աճումն զգալի է: Այդ կրօնի հետեւողների թիւն այժմ հաշւում են մինչև 5 միլիոն: Նա էլ արդէն պետութեան կողմից ճանաչուած է իրրեւ մէկը միւս կրօնների թւում: Մի գեղջկուհի, Յմիկի անունով, հիմնեց Տենրիկօն 19-րդ դարի քառասնական թուականներին: Նա յաճախ ունենում էր էքստազ և աստուածների ներկայութեան երևոյթ: Նա հռչակեց արեւդակն ու լուսինն իբրեւ իսկական աստուածներ: Աստուածների վերաբերմունքը դէպի մարդիկ նման է ծնողների յարաբերութեան դէպի իրենց զաւակները: Կայսրը հանդիսանում է իրրեւ անդրանիկ եղբայր ընտանիքի, ներկայացուցիչ ծնողաստուածների՝ երկրիս վրայ:

Տենրիկօ կրօնն ուսուցանում է, թէ ամեն վշտի պատճառն անմաքուր սիրան է, պէտք է ուրեմն նախ մաքրել սիրտը: Աղօթք և ծէս անօգուտ կանցնին, մինչ մարդուս սիրտը չէ սրբուած: Այսպիսով ուրեմն, տեսնում ենք, Տենրիկօ կրօնը համեմատաբար աւելի մեծ բարոյական սկզբունքների քարոզող է: Իրականութիւնն էլ ցոյց է տալիս, որ այդ կրօնի հետեւողներն անհամեմատ աւելի բարոյական անձեր են քան միւս հեթանոսական կրօնների հետեւողները: Արանք սովորութիւն ունին նմանապէս պարբերաբար հաւաքուելու միասին և համայնական պաշտամունք կատարելու, այն ինչ բուդդայականները հաղիւ 3—4 անգամ տարեկան, իսկ շինտօիստները նոյնիսկ աւելի սակաւ անգամ հաւաքուում են այդ նպատակով: Տենրիկօ կրօնի յատկանիշ կողմն է, որ նա անհամբերող է մնացած կրօնների հանդէպ, միայն իրեն է ճշմարիտ համարում. մինչ միւսները համբարտար են միմեանց հանդէպ:

Յայտնի ճանապարհորդ Մարկօ Պօլօ, առաջին եւրոպացին, որ ոտք դրեց չինական հողի վրայ, պատմում է, որ նա Չինաստանում լսել է դէպի արեւելք գանուող մի տէրութեան մասին, կղզու վրայ, Յիպենդու անունով: Սակայն առաջին անգամ պորտուգալացի Մենդեյ Պինդօն էր, որ 1542 թւին իբրեւ առաջին եւրոպացի ոտք կոխեց ճապոնիա:

Դրան հետեւեցին եզուիտներ այնպէղ իրենց հասկացած քրիստոնէութիւնը քարոզելու, զրանց առաջնորդն ու պարագլուխն էր յայտնի Ֆրանց Քապլեր, եզուիտեան միաբանութեան հիմնադիր յայտնի Լօյօլայի աշակերտը: Եզուիտներն սկզբում մեծ յաջողութիւն ունեցան ճապոնիայում և կարողացան կարճ ժամանակի ընթացքում մեծ ազդեցութիւն ձեռք բերել Սակայն այդ յաջողութիւնը երկար չտևեց. 1638 թուականին սկսուեց ուշակցիան, հալածանքը քրիստոնէութեան դէմ: Հազարաւոր քրիստոնեայ դարձած ճապոնացիներ սրտխոցիտ եղան միսիօնարներն էլ արտաքսուեցին երկրից: արգելուեց միանգամայն օտարներին մուտք գործել ճապոնիա: Հազիւ մէկ էլ 19-րորդ դարի կեսերին տեղի ունեցաւ առեւտրական դաշինք ճապոնիայի և չինացիների հետ: Սակայն միացեալ նահանգների մէջ որով և օտարները կրկին մուտք ունենալ կարողացան ճապոնիա: 1867-68-ին տեղի ունեցաւ ճապոնիայի համար նշանաւորացի և պատմական ահաբեկ նշանակութիւն ունեցող պալատական յեղափոխութիւնը, որն և եղաւ առիթ ճապոնիայի զոններն արեւմտեան կուլտուրայի առջև բայ անելու: 1889 թուականին ճապոնիան հռչակեց իրեն սահմանադրական միապետութիւն, օրինակելով Ճշգրիտ գերմանական, յապոնական պրուսական պետական կառմակերպութիւն: Պերմանացիներն իսկապէս ճապոնացիների վարժապետներն են, այդ պատճառով էլ ճապոնիայի բոլոր գիմնադիօներում գերմաներէնը պարտադիր և առաջնակարգ առարկայ է դարձած: ճապոնիայի ուսանողներն էլ առանձին սիրով գերմանական համալսարաններ են յաճախում: 1873 թուականից կրկին հրտարակուեց ճապոնիայում կրօնական համակրատութիւն: 1875-ին հիմնեց ճապոնիայի քրիստոնեայ Հիշխման որը սովորաբար «սաքեալ ճապոնիայ» է կոչում: առաջին քրիստոնէական բարձրագոյն դպրոցը ճապոնիայում: Հիմնուեցին ազգատանոցներ, որբանոցներ և այլ բազմառուսական բարեգործական հաստատութիւններ: Այնպէս որ այդ շրջանում քրիստոնեայ դառնալը ճապոնիայում մօղայ էր դարձած: Այս հոսանքը պաշտպանւում էր մանաւանդ երկրի

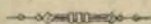
աղատամիտ տարրի կողմից, աւելի քաղաքական շարժառիթ-
ներից զրդուած, քան կրօնական համոզմունքից: Սակայն
այս շրջանը երկար չտևեց: Այդ միջոցին զարգացաւ և նոր
կերպարանք ստացաւ ճապոնացիների ազգային ու ցեղական
ինքնազիտակցութիւնը, որը ձգտում էր ազգային միութեան
և ինքնուրոյնութեան, այդ պատճառով էլ՝ ընդդիմութիւն՝
այդ միութիւնը բաժանող կրօնների դէմ: Ասեւութիւնը
դէպի քրտոնեաները զարգացաւ ճապոնիայում մասնաւոր
1895-ից, չին-ճապոնական պատերազմից յետոյ: Յայտնի է,
որ ճապոնիան չկորոզացաւ իր փառաւոր յաղթութեան
պտուղը վայելել և այդ շնորհիւ Արևելքի եռապետական
զաշնակցութեան — ռուսիայի, գերմանիայի և ֆրանսիայի
ճապոնիայի ձեռքից խլուեց նրա յաղթական աւարը՝ Վիա-
տունգ թերակղզին Պօրա Արտուրով հանգերէ:

Բայց և այնպէս ներկայումս ճապոնացիները, նաև կա-
ռավարութիւնը, համբերող են քրիստոնէական միասնոնի
հանդէպ: Ճապոնիայում դործում են այժմ երեք դաւանու-
թեան միասնոնարներ՝ կաթոլիկ, օրթոդոքս, և բողոքական.
բողոքական միասնոնի ներկայացուցիչները մեծ մասով ամե-
րիկայիներ են, իսկ օրթոդոքս եկեղեցուներ՝ ռուսներ:

Բոյոր քրիստոնեաների թիւն այժմ հասնում է մօտ
130,000, որոնցից 55,824 հոգի հռոմէական կաթոլիկ,
46,634 հոգի բողոքական և 26,680 հոգի օրթոդոքս, բացի
այս թուից նաև շատ երեխաներ, որոնք հաշուի չեն առ-
նուած: Միմիայն Տօկիօյի քրիստոնեաների թիւը հաս-
նում է 15,000-ի: Եստ քրիստոնեաներ անուանի պաշ-
տօնների տէր են, նոյնիսկ մինիստրներ, օֆիցերներ, 12 հոգի
էլ պարլամենտի անդամներ, բայց ամենից առաջ՝ ուսանող-
ներ և վարժապետներ: Տօկիօյի երեք մեծ օրաթերթերի և
շատ բարեգործական հաստատութիւնների ղեկավարները
քրիստոնեայ մարդիկ են: Ճապոնացիները սովորեցին քրիս-
տոնէութեան բարոյական սկզբունքները, որոնք և այժմ ճա-
պոնիայում, նոյնիսկ ոչ քրիստոնեայ խաւերում, իշխող դեր
են խաղում: Ճապոնացիները սովորեցին քրիստոնեաներից,
որ միակնութիւնը, և ոչ բազմակնութիւնը, հիմք է

ընտանեկան և ժողովրդական երջանկութեան: Տօկիոյում յայտնի է յատկապէս Ճապոնացի քրիստոնեայ և գործիչ Կանզօ Ուչիմուրայ, որ վերջերս հրատարակեց գերմաներէն լեզուով մի «գրքոյի Wie ich ein Christ wurde» (Ինչպէս դարձայ ես քրիստոնեայ), որտեղ նա իր դարձի և նոր կեանքի պատմութիւնն է անում: Իբր զիւղատնտեսական բարձրագոյն դպրոցի ուսանող, «գեռ ֆուքս», նա ազգուէլով իր ընկերների հետ իրենց՝ բնագիտութեան ամերիկացի պրօֆեսորից, ընդունում են քրիստոնէութիւն: Ուչիմուրան հրատարակում է այժմ Տօկիոյում մի կրօնական հանդէս «Ս. Գրոց ուսմունք» վերնագրով, ընտրելով իր համար «pro Christo et patria» նշանաբանը: Երբ ներկայ ուսումնական պատերազմը բռնկուելու վրայ էր, նա էր որ ուրիշ քչերի հետ հրապարակապէս դիմադրեց պատերազմի ծրագրին: Բայց Ճապոնացիների ծայրայեղ հայրենասիրութիւնը լսեցրեց նրա և նրա նմանների ձայնը:

Արամէս Աբելեան.

ՃԱՊՈՆԿԻԱՆ ԵՐԵԿՈՆԵՐ

«Ռուս» (Русь) Թերթի № 93 ում «Ճապոնական երեկոյթներ» վերնագրով յօդուածում կարդում ենք հետևեալը. —

Նաբաթական երկու անգամ ինձ մօտ գալիս են Ճապոնացիներից երկու հոգի: Գրասեղանս ամենաճոխ կերպարանք է ստանում՝—լցւում է Ճապոնական օրագրերներով, գոյնզգոյն կազմ ունեցող ամսագրերներով, նկարներով և պատկերներով:

Սպասաւորներս դժգոհ են, որ ես ընդունում եմ մեր թշնամիներին. բայց երբ ես պատմեցի այն սրտաշարժ պատմութիւնը, թէ ինչպէս Սարատորին պրաւօսլաւ հաւատ ընդունեց և ամուսնացաւ ռուս օրիորդի հետ, խոհարարուհիս բացականչեց:

— Այ ձեզ գլխից ձեռք քաշածը: